

Mikołaj Lisiecki*

KSZTAŁCENIE KADR W ŁÓDZKIM SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

1. WPROWADZENIE

Jedną z cech charakterystycznych drugiej połowy naszego wieku jest ogromnie szybki wzrost liczby osób kształconych w systemie szkolnictwa wyższego. Jest to wyrazem jego rozwoju, zwiększenia liczby szkół wyższych oraz rozmiarów tych instytucji, powiększenia środków materialnych i finansowych zapewniających właściwe działanie uczelni. Te zjawiska sprawiają, że coraz ostrzej formułowane są pytania dotyczące racjonalności przeznaczenia i wykorzystania środków, jakie z budżetów narodowych i dochodów indywidualnych przeznaczone są w świecie na działalność i rozwój szkolnictwa wyższego. Powstają również problemy związane z wyborem najwłaściwszej strategii i polityki jego rozwoju, dostosowaniem ich do etapu rozwoju społeczno-ekonomicznego, najpełniejszym wykorzystaniem wiedzy absolwentów szkół wyższych w pracy zawodowej i życiu społecznym oraz traktowaniem wyższego wykształcenia jako czynnika postępu społecznego i ekonomicznego kraju.

Związek szkolnictwa wyższego z życiem społecznym i ekonomicznym powoduje, że problemy te są przedmiotem zainteresowania zarówno polityki społecznej, jak też gospodarczej. W podstawowych obszarach tego zainteresowania mamy do czynienia ze zgodnymi ocenami co do tempa i kierunków rozwoju szkolnictwa wyższego. Dzieje się tak zwłaszcza w sytuacji, kiedy występuje w gospodarce wyraźny niedobór kadr z wyższym wykształceniem, a zatem uzyskanie dyplomu uczelni jest silnym stymulatorem wzrostu społecznej wydajności pracy i dochodu narodowego oraz niemal jednoznaczne z szybkim awansem zawodowym, materialnym, społecznym i kulturalnym absolwentów.

Sytuacja komplikuje się z chwilą, kiedy w gospodarce zaczynają pojawiać się trudności z właściwym spożytkowaniem zawodowym wie-

* Dr, adiunkt w Katedrze Polityki Ekonomicznej UŁ.

dzy absolwentów uczelni, czego przejawem jest pozorna czy też rzeczywista nadwyżka osób z wyższym wykształceniem.

Załamanie tempa rozwoju gospodarczego w połowie lat siedemdziesiątych w Polsce, które ujawniło się z całą ostrością po 1980 r., spowodowało ograniczenie popytu na kadry specjalistów. Zmieniła się ponadto sytuacja na rynku pracy kwalifikowanej. Po 1980 r. liczba absolwentów szkół wyższych i średnich przekracza absolutne rozmiary wolnych stanowisk pracy, poza stanowiskami robotniczymi. Nowe zjawiska rodzą pytania dotyczące tempa rozwoju zwłaszcza wyższych uczelni. Decyzje wymagają wszechstronnych badań, w tym również sytuacji samego szkolnictwa wyższego.

Zawarta w opracowaniu analiza dotyczy problemów łódzkiego szkolnictwa wyższego. Zjawiska w nim występujące mają jednak szerszy wymiar, uwarunkowane są bowiem rozwojem procesów społeczno-gospodarczych w skali ogólnokrajowej.

2. ROZMIARY KSZTAŁCENIA W SZKOŁACH WYŻSZYCH W ŁÓDZI

2.1. Organizacja systemu kształcenia w szkołach wyższych w Łodzi

Łódź należy do grupy stosunkowo młodych ośrodków naukowych. Mówiąc o łódzkim ośrodku naukowym mamy na myśli usytuowany i działający na terenie Łodzi zespół instytucji zajmujących się:

- 1) przygotowaniem kadr kwalifikowanych na poziomie wyższym,
- 2) rozwijanie wiedzy naukowej poprzez prowadzenie badań,
- 3) prowadzenie prac badawczo-rozwojowych na rzecz kultury i gospodarki.

Tak rozumianą działalność naukową prowadzą cztery podstawowe rodzaje instytucji: szkoły wyższe, placówki PAN, placówki tzw. zaopieczna naukowo-rozwojowego gospodarki, oraz towarzystwa naukowe. W naszej analizie skoncentrujemy się w pierwszej z nich.

Szkolnictwo wyższe na terenie Łodzi powstało w 1945 r. Po wojnie Łódź znalazła się w szczególnych warunkach. Położenie geograficzne w samym środku kraju oraz ogromne zniszczenie Warszawy spowodowało, że Łódź przejściowo w wielu dziedzinach życia zastępowała stolicę¹. Była siedzibą agend administracji państwowej. Tu ściągnę-

¹ Szersze omówienia historii i rozwoju łódzkiego ośrodka naukowego znajdzie czytelnik w: J. Dylík, Z. Dylík, *Nauka [w:] Łódź w latach 1945-1960*, Łódź 1962, s. 275-297 oraz J. Wróblewski, *Miejsce łódzkiego środowiska naukowego w Polsce i na świecie*, [w:] *Materiały na sesję naukową "Wczoraj, dziś, jutro Łodzi"*, Łódź 27-28 maja 1974 r.

li w dużej liczbie pracownicy naukowcy z Warszawy i innych ośrodków naukowych. Poważna ich grupa wspólnie z łódzianami wzięła udział w organizowaniu łódzkich szkół wyższych i instytucji naukowych.

W roku 1945 studiowało na dziesięciu wyższych uczelniach w Łodzi blisko 11 tys. studentów. Były to: Uniwersytet, Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna, Państwowy Instytut Sztuki Teatralnej, Politechnika, Oddział Szkoły Głównej Handlowej, Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych, Wyższa Szkoła Nauk Administracyjnych, Studium Dziennikarsko-Publicystyczne oraz Wyższa Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego. Proces dydaktyczny realizowało ok. 400 pracowników naukowo-dydaktycznych. Już w 1946 r. opuściło mury wyższych uczelni łódzkich 384 absolwentów².

Lata następne to okres licznych zmian organizacyjnych w całym polskim szkolnictwie wyższym, polegający na likwidowaniu jednych, łączeniu drugich i organizowaniu nowych uczelni. Zmiany te dotyczyły w równym stopniu ośrodka łódzkiego. W Łodzi powstała w 1946 r. Państwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna (włączona w 1957 r. do Uniwersytetu), w 1947 r. - Wyższa Szkoła Filmowa, w 1949 r. - Akademia Medyczna (wyodrębniona z Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu), w 1950 r. - Wyższa Szkoła Ekonomiczna. Ostatnią z istotnych zmian organizacyjnych było włączenie Wyższej Szkoły Ekonomicznej do Uniwersytetu Łódzkiego. Zmieniały się nie tylko uczelnie, ale również ich wewnętrzna struktura organizacyjna. Wpływały na to potrzeby kształcenia młodzieży w poszczególnych specjalnościach oraz organizacja badań naukowych.

W Łodzi istnieje aktualnie siedem uczelni. Są to: Uniwersytet Łódzki (UL), Politechnika Łódzka (PŁ), Akademia Medyczna (AM), Akademia Muzyczna (A. Muz.) Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych (PWSSP), Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna (PWSFTiT) oraz Wojskowa Akademia Medyczna (WAM). Tę ostatnią pominęliśmy w analizie.

Szkolnictwo wyższe zlokalizowane głównie na terenie Łodzi posiada swoje agendy terenowe. I tak w roku akademickim 1987/1988 miało ono poza Łodzią następujące placówki:

1) filię w Bielsku Białym - PŁ (Wydziały Mechaniczny i Włókienniczy),

2) punkty konsultacyjne w Sieradzu i Piotrkowie Trybunalskim - UL (Wydział Prawa i Administracji).

² Por. 30-lecie nauki i szkolnictwa wyższego w regionie łódzkim, Rada Naukowa przy Prezydencie m. Łodzi, Miejski Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 1975, s. 5.

Na terenie Łodzi znajdują się również dwie jednostki uczelni pozałódzkich, mianowicie: Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego - Akademii Rolniczej w Warszawie oraz Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie³.

2.2. Rozmiary kształcenia

W roku akademickim 1988/1989 w uczelniach łódzkich studiowało 20 710 studentów, co stanowiło 5,81% ogółu studiujących w Polsce, plasując Łódź na ósmej pozycji wśród ośrodków akademickich w kraju (po Warszawie - 18,10%, Krakowie - 12,58%, Poznaniu - 8,81%, Wrocławiu - 8,76%, Lublinie - 7,94%, Katowicach - 6,37%, Gdańsku - 6,01%). Udział ośrodka łódzkiego w całej populacji studentów w Polsce systematycznie się zmniejsza (tab. 1).

T a b e l a 1

Studenci szkół wyższych w Polsce i w Łodzi
(w tys.)

Lata szkolne	Studenci		
	Polska ogółem	w tym	
		Łódź	%
1950/1951	125,1	14,4	11,1
1960/1961	165,7	12,4	7,5
1970/1971	330,8	24,2	7,3
1975/1976	468,1	32,5	6,9
1980/1981	453,7	30,9	6,8
1985/1986	340,7	22,2	6,5
1988/1989	356,4	20,7	5,8

Ź r ó d ł o: Rocznik statystyczny szkolnictwa 1981/1982, Warszawa 1983, Rocznik statystyczny 1987, 1989, Warszawa 1987, 1989. Rozwój szkolnictwa wyższego w Łodzi. Materiały WUS w Łodzi dotyczące odpowiednich lat. Opracowanie i wyliczenia własne.

³ Należy zauważyć, że niektóre kierunki studiów w łódzkich uczelniach mają charakter unikatowy. Są to: Wydział Włókienniczy, Wydział Chemii Spożywczej PŁ, Wydział Projektowania Ubioru i Tkanin w PWSSP, Wydział Reżyserii Filmowej i Telewizyjnej w PWSFTiT.

W 1945 r. studia w łódzkich szkołach wyższych podjęło 10,7 tys. osób, zaś w drugiej połowie lat siedemdziesiątych ich liczba wahała się w granicach 32,5-34,2 tys. Nie był to okres jednolity. Liczba studiujących wielokrotnie ulegała fluktuacji pod wpływem wielu czynników, takich jak: zmiany w organizacji sieci szkół wyższych w kraju, trudności w racjonalnym zapewnieniu miejsc pracy absolwentom, przemiany demograficzne - zmniejszenie liczby młodzieży w wieku kształcenia w wyższych uczelniach. Zwłaszcza pierwszy z wymienionych czynników powodował istotne zmiany w wielkości kształcenia w latach 1945-1960. Po okresie wzrostu liczby studentów w łódzkich uczelniach następowało jej obniżenie. Kolejne spadki miały miejsce w latach 1949, 1952, 1957-1958. Lata 1959-1960 były okresem względnej stabilizacji liczby kształconych na poziomie zbliżonym do 1958 r. Od 1961 r. do 1977 r. obserwowano stały wzrost liczby studiujących (z 12,9 tys. w 1961 r. do 34,2 tys. w 1977 r.). W liczbach bezwzględnych wyniósł on 21,3 tys. osób. Należy jednakże zaznaczyć, że jego tempo w uczelniach łódzkich było niższe aniżeli w całym systemie szkolnictwa wyższego w Polsce. Wskaźnik wzrostu liczby studentów w tym okresie w Polsce wyniósł 285%, zaś w Łodzi 265,1%.

Po fazie dynamicznego rozwoju liczby studentów, od 1978 r. rozpoczął się kolejny jej spadek (do 1986 r. o 43,0%). Analogiczny wskaźnik dla Polski wynosił 31% (tab. 2).

W wartościach bezwzględnych dla szkolnictwa wyższego w Łodzi spadek liczby studentów wyniósł 14,7 tys. osób, co stanowi ponad 45% populacji studentów z 1986 r. (analogiczny wskaźnik dla kraju wyniósł ok. 40%).

Rozwój akademickiego ośrodka naukowego w Łodzi napotykał w przeszłości na większe trudności niż w wielu innych miastach. Niemal zupełny brak w Łodzi tradycji akademickich oznaczał nie tyle konieczność przełamywania barier socjalnych oraz intelektualnych, co raczej niezbędność tworzenia od podstaw wyposażenia materialnego. W mieście charakteryzującym się wielkim głodem mieszkaniowym, ogromnymi zniszczeniami i zużyciem substancji majątku trwałego w przemyśle, handlu, komunikacji miejskiej i innych urządzeniach komunalnych, o wielorakich zaniedbaniach w technicznym uzbrojeniu terenu, przez wiele lat uczestniczącym w krajowych nakładach inwestycyjnych niewspółmiernych do wartości wytworzonego dochodu narodowego, było trudno znaleźć środki finansowe, materialne i ludzkie potrzebne do należytego wyposażenia instytucji naukowych, których rentowność społeczna ma charakter ukryty i długofalowy.

Rozwój szkolnictwa wyższego w Łodzi w latach 1945-1989, stan 31 grudnia

Rok	Studenci			Absolwenci ^a		
	ogółem	w tym kobiety		ogółem	w tym kobiety	
		ogółem	%		ogółem	%
1945	10 717	.	.	253	89 ^b	35,18
1950	14 435	5 348	37,07	1 362	.	.
1955	14 293	5 383	37,66	2 437	.	.
1960	12 449	5 363	43,08	1 643	776	47,23
1965	18 182	8 381	46,10	1 620	750	46,30
1970	24 225	11 667	48,16	3 772	1 917	50,82
1975	32 458	16 858	51,94	4 118	2 055	49,90
1980	30 920	16 231	52,49	5 107	2 841	55,63
1985	22 157	11 925	53,82	3 601	2 120	58,87
1989	18 523	9 622	51,95	2 307	1 418	61,47

^a W ciągu roku, ^b Bez absolwentek szkół artystycznych.

Ź r ó d ł o: Rozwój szkolnictwa..., Wyliczenia własne.

Mimo iż koncepcje poprawy bazy materialnej i wadliwej struktury przestrzennej powstały dawno⁴, to jednak do chwili obecnej Uniwersytet i Akademia Medyczna zajmują pomieszczenia znajdujące się w kilkudziesięciu punktach miasta. Tutaj też trzeba szukać przyczyn względnego spadku znaczenia ośrodka łódzkiego w polskim szkolnictwie wyższym, na co wskazuje jego malejący udział w ogólnej liczbie studentów.

Byłoby oczywistym uproszczeniem i błędem upatrywać przyczyn takiego stanu rzeczy wyłącznie w niedostatecznym potencjale inwestycyjnym. Działała bowiem w tym kierunku także tendencja do rozpraszania ośrodków akademickich w Polsce; liczba ich wzrosła z 14 w 1945 r. do 24 w 1986 r. Dla dopełnienia sieci uczelni utworzono również kilkadziesiąt wydziałów zamiejscowych i filii, z czego część w miejscowościach, które dotychczas nie posiadały szkoły wyż-

⁴ Por. K. M u s z y ŋ s k i, J. S a m u j ł ł o, *Wstępna koncepcja struktury przestrzennej łódzkiego ośrodka nauki*, [w:] *Przegląd ekonomiczno-społeczny Miasta Łodzi*, Łódź 1976, s. 17.

szej. Równocześnie z powstawaniem nowych ośrodków z powodów społecznych i politycznych koncentrowano poważne nakłady na ogół w miastach o charakterze ponadregionalnym, przyspieszając rozwój ich uczelni.

W perspektywicznych planach rozwoju społeczno-gospodarczego kraju do 1990 r. łódzki ośrodek nauki miał rozwinąć się jako jedno z pięciu wielkich centrów naukowo-badawczych, z uwzględnieniem koncentracji szkolnictwa wyższego. Założenia te oparte były na planowanym dynamicznym rozwoju województwa łódzkiego, powiązanych z intensywnymi przeobrażeniami jego struktury społeczno-gospodarczej.

W planach i prognozach rozwoju szkolnictwa wyższego, opracowanych w latach siedemdziesiątych, zakładano, że liczba studentów w łódzkich szkołach wyższych osiągnie w 1990 r. poziom 50,0-67,4 tys. osób⁵. Trudności kilkunastu ostatnich lat zdezaktualizowały te założenia.

Szkoły wyższe w Polsce znajdują się w bardzo trudnej sytuacji. Z jednej strony rosną wymagania dotyczące ich funkcji, zadań i świadczeń, z drugiej strony pogarszają się materialne warunki funkcjonowania. Zmiana priorytetów ekonomicznych i społecznych, a także zmiany w systemie wartości nakazują najpoważniejsze podejście do szkolnictwa wyższego, do określenia jego roli i zadań w nadchodzących latach⁶.

3. STRUKTURA KSZTAŁCENIA

Gros studentów w Łodzi stanowią słuchacze Uniwersytetu i Politechniki. W 1989 r. studenci tych dwóch uczelni liczyli 13 728 osób, co stanowiło 74% ogółu studiujących w Łodzi. W Akademii Medycznej studiowało 3814 osób (20,6%), w pozostałych trzech uczelniach tylko 981 osób (5,3%) (tab. 3).

Rolę największej uczelni zachowuje od momentu utworzenia łódzkiego ośrodka akademickiego Uniwersytet. Słuchacze tej uczelni sta-

⁵ Por. B. P ó p ł a w s k i, *Perspektywy rozwoju ośrodków szkolnictwa wyższego w Polsce*, "Gospodarka Planowa" 1983, z. 12; por. też: *Rozwój i specjalizacja szkolnictwa wyższego i zaplecza naukowo-badawczego w regionie łódzkim do 1990 r.* Wojewódzka Pracownia Planów Regionalnych przy WKP w Łodzi, Łódź 1974; S. M. Z a w a d z k i, *Przestrzenne aspekty rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego w perspektywie roku 1990*, "Życie Szkoły Wyższej" 1975, nr 9.

⁶ Por. J. K l u c z y Ń s k i, *Szkolnictwo wyższe przyszłości. Materiały na konferencję naukową "Polska szkoła wyższa wobec problemów przyszłości"*, Radzików 3-5 maja 1988 r., "Dydaktyka Szkoły Wyższej" 1988, nr 4.

Studenci w Łodzi wg uczelni^a, stan 31 grudnia

Uczelnia		Rok						
		1960	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Łódź	r	12 380	18 110	24 195	32 232	30 466	21 853	18 523
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
UŁ	r	5 764 ^b	8 279	10 960	16 483	14 281	11 031	8 324
	%	46,6	45,7	45,3	51,1	46,9	50,5	44,9
PŁ	r	3 780	6 763	9 712	11 341	11 613	6 212	5 404
	%	30,5	37,3	40,1	35,2	38,1	28,4	29,2
AM	r	2 276	2 357	2 599	3 194	3 487	3 533	3 814
	%	18,4	13,0	10,7	9,9	11,4	16,2	20,6
A. Muz.	r	188	234	266	349	339	422	354
	%	1,5	1,3	1,1	1,1	1,1	1,9	1,9
PWSPTiT	r	213	180	288	473	330	258	189
	%	1,7	1,0	1,2	1,5	1,1	1,2	1,0
PWSSP	r	159	297	370	348	416	397	438
	%	1,3	1,6	1,5	1,1	1,4	1,8	2,4

^a Łącznie z obcokrajowcami. ^b Dane za rok 1960 łącznie z Wyższą Szkołą Ekonomiczną.

Źródło: Studenci według płci i kierunków studiów. Materiały WUS w Łodzi dotyczące odpowiednich lat. Opracowanie i wyliczenie własne.

nowią ok. 45% ogółu studentów łódzkich. W latach sześćdziesiątych liczba kształconych na tej uczelni uległa pewnemu obniżeniu. Wiązało się to z polityką rozwoju szkolnictwa wyższego preferującą rozwój uczelni technicznych. Konsekwencją jej był wzrost liczby studiujących na Politechnice.

Zwolnienie tempa przyjęć na studia po 1977 r. wiązało się z istotnymi zmianami struktury kształcenia wg uczelni i kierunków studiów. U podstaw zmian leżało przekonanie, że w dobie rewolucji naukowo-technicznej, automatyzacji, elektronizacji i komputeryzacji wzrasta niepomniernie rola specjalistów o wykształceniu inżynierskim oraz znaczenie humanistycznego wykształcenia wszystkich specjalistów - w tym także inżynierów. Przekształcenia struktury społeczno-gospodarczej wymagają bardziej niż kiedykolwiek zawodowych organizatorów produkcji, matematyków, informatyków, administratorów

T a b e l a 4

Studenci szkół wyższych w Łodzi wg grup kierunków studiów, stan 31 grudnia (w %)

Rok	Ogółem	Grupy kierunków studiów						
		techniczne	ekonomiczne	prawno-administracyjne	humanistyczne	matematyczno-przyrodnicze	medyczne	arty-styczne
1960	100,0	30,6	17,7	6,6	7,9	14,2	18,4	4,5
1965	100,0	37,3	12,2	7,2	11,0	15,3	13,0	3,9
1970	100,0	40,1	14,3	7,6	9,6	13,8	10,7	3,8
1975	100,0	35,9	12,9	5,7	18,0	13,6	10,1	3,8
1980	100,0	38,7	11,0	9,7	16,8	8,5	11,6	3,6
1985	100,0	28,4	12,4	7,4	20,1	10,6	16,2	4,9
1989	100,0	29,2	11,3	6,0	18,0	9,7	20,6	5,3

Ź r ó d ł o: Jak do tab. 2.

a także ekonomistów, prawników i socjologów. Zrozumienie nowych wymagań spowodowało zwiększenie udziału studiujących na kierunkach humanistycznych oraz medycznych, głównie kosztem kierunków technicznych i rolnych. Zmiany w strukturze kształcenia przypadły jednak na okres spadku ogólnych rozmiarów kształcenia (tab. 4).

Jeżeli chodzi o strukturę studentów (studia dzienne i dla pracujących łącznie), w podziale wg grup kierunków kształcenia, to w ostatnich latach nastąpiły istotne przeobrażenia. Przede wszystkim zmniejszył się udział kształconych na kierunkach technicznych, zwiększył natomiast na kierunkach humanistycznych, medycznych i artystycznych. Tendencje zmian struktury kształcenia w uczelniach łódzkich odpowiadają kierunkom przeobrażeń w całym systemie szkolnictwa wyższego w Polsce, są również zgodne z tendencjami światowymi.

Odsetek kobiet studiujących w wyższych uczelniach w naszym kraju jest bardzo wysoki i w latach osiemdziesiątych stale osiągał wielkość powyżej 50%. W 1986 r. udział kobiet wśród ogółu studentów osiągnął 51%⁷. Wskaźnik udziału kobiet studiujących w uczelniach łódzkich jest wyższy aniżeli przeciętny dla kraju. W 1986 r. wynosił on blisko 53%. Poziom ponad 50% udziału kobiet wśród ogółu studentów osiągnięty został w 1973 r.

Wskaźnik udziału kobiet jest zróżnicowany w zależności od typu uczelni, kierunku i formy studiów. Najwyższy notujemy na Uniwersytecie - 68,4% kobiet wśród wszystkich kształcących się, następnie w Akademii Medycznej - 61,8%, Akademii Muzycznej 61,6%, Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych 59,7%. Natomiast mniejszość kobiety stanowią na Politechnice (21,8%) i w Państwowej Wyższej Szkole Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej (26,5%).

Forma studiów nie wpływa istotnie na zróżnicowanie wskaźników. I tak studiujące na Uniwersytecie kobiety stanowiły 67,3% ogółu studentów studiów dziennych oraz 69,1% zaocznych. Analogiczne wskaźniki dla Politechniki wynosiły 23,7% i 23,9%.

Istotne różnice występują na poszczególnych kierunkach studiów. Na Uniwersytecie do najbardziej sfeminizowanych kierunków zaliczamy: wychowanie przedszkolne 97,8%, bibliotekoznawstwo 92,0%, biologię 85,0%, filologię 84,4%, chemię 78,9%, matematykę 72,9%, kierunki ekonomiczne 58,1%. Mniejszość wśród ogółu studentów stanowią kobiety studiujące fizykę 25,9%, filozofię 43,6%, prawo 49,4%.

⁷ Por. Rocznik statystyczny 1987, Warszawa 1987.

T a b e l a 5

Studenci szkół wyższych w Łodzi wg rodzajów studiów w latach 1960-1987^a, stan 31 grudnia

Rok	Ogółem		Studenci na studiach							
	liczba	%	dziennych		wieczorowych		zaocznych		eksternistycznych	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1960	12 380	100,0	8 727	70,5	797	6,4	1 669	13,5	1 187	9,6
1965	18 110	100,0	12 612	69,6	1 541	8,5	3 338	18,4	619	3,4
1970	24 195	100,0	16 378	67,7	2 168	9,0	5 448	22,5	201	0,8
1975	32 232	100,0	21 256	65,9	2 691	8,3	8 265	25,6	20	0,1
1980	30 466	100,0	22 096	72,5	1 766	5,8	6 598	21,6	6	0,0
1985	21 853	100,0	18 252	83,5	396	1,8	3 204	14,7	1	0,0
1987	19 480	100,0	16 560	85,0	154	0,8	2 766	14,2	-	-

^a Łącznie z obcokrajowcami.

Ź r ó d ł o: Jak do tab. 3.

Na Politechnice studentki stanowią większość na kierunkach: chemia - 52,4%, architektura - 51,2%. Nikły natomiast jest odsetek kobiet studiujących na kierunkach: mechanika - 1,2%, elektrotechnika - 3,1%, elektronika - 3,7%.

W Akademii Medycznej kobiety stanowią większość wśród ogółu studentów na wszystkich kierunkach (farmacja 73,0%, lekarski 52,1%, stomatologia 79,1%, analityka medyczna 93,5%).

Ważne zmiany zachodziły w strukturze studentów wg podziału na studia dzienne i dla pracujących. Te ostatnie są istotnym źródłem dopływu kadr z wyższym wykształceniem do różnych gałęzi gospodarki narodowej. Oddziałują także na poprawę sytuacji w zakresie rozmieszczenia kadr wysoko kwalifikowanych w przekroju regionalnym, przyczyniając się zwłaszcza do zwiększenia w składzie społecznym studentów liczby uczących się z pochodzeniem robotniczym i chłopskim. Od chwili powstania, to jest od 1950 r., nastąpił dynamiczny rozwój tego systemu studiów. O ile w 1960 r. wszystkimi formami studiów dla pracujących (zaoczne, wieczorowe, eksternistyczne) było objętych 3653 studentów, tj. 29,5% ogółu studiujących w uczelniach łódzkich, to w roku szkolnym 1975/1976 - 10 976 osób (czyli aż 34,1%) (tab. 5).

Znaczny wzrost rozmiarów kształcenia w tym systemie w latach siedemdziesiątych spowodowany był głównie przez pracujących nauczycieli. Od roku szkolnego 1977/1978, w związku z ogólnym spadkiem liczby przyjęć do szkół wyższych oraz mniejszym zainteresowaniem zakładów pracy kierowaniem pracowników na studia pozastacjonarne, następuje proces zmniejszenia się liczby słuchaczy również na studiach dla pracujących (w roku szkolnym 1987/1988 - 2920 osób, tj. 15% ogółu studiujących). Spadek ten jest dużo bardziej dynamiczny niż w systemie studiów dziennych - w ciągu siedmiu lat liczba pracujących studentów zmniejszyła się o blisko dwie trzecie. W roku szkolnym 1987/1988 w porównaniu z rokiem 1980/1981 rozmiary kształcenia ogółem były niższe o 36,1%, w tym w systemie studiów dziennych o 25,0%, zaś dla pracujących o 65,1%.

Obecnie w uczelniach łódzkich organizowane są studia zaoczne i wieczorowe. Studia w tym systemie odbywają się na Uniwersytecie, Politechnice, w Akademii Muzycznej oraz Państwowej Wyższej Szkole Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej. W trybie eksternistycznym ostatni absolwent ukończył studia w roku szkolnym 1985/1986.

Przeważająca większość studentów pracujących kształci się na studiach zaocznych (w roku szkolnym 1987/1988 - 14,2% wszystkich studentów, w trybie studiów wieczorowych 0,8%).

Największym udziałem studentów pracujących charakteryzuje się Uniwersytet (32,2% ogółu studentów), co związane jest z powszechnym doksztalcaniem czynnych zawodowo nauczycieli różnych szczebli szkolnictwa (odpowiednio: Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna 29,3%, Akademia Muzyczna 18,0%, Politechnika 9,3%).

Charakterystyczną i utrzymującą się od lat cechą populacji studenckiej jest to, iż struktura społeczna studentów znacznie różni się od struktury społecznej ludności. Analizy potwierdzają znaczne i pogłębiające się "niedoreprezentowanie" warstwy chłopskiej, warstwy robotniczej i nadreprezentację pracowników umysłowych. Ta cecha zbioru studentów w dużym stopniu wynika ze struktury zbioru potencjalnych kandydatów na studia⁸. Różnice w dostępie do wyższego wykształcenia są pochodną różnych aspiracji edukacyjnych oraz niejednakowych możliwości czy szans dojścia do studiów młodzieży z poszczególnych miejscowości i warstw społecznych. Jest to problem wymagający dodatkowych analiz. W tym miejscu uwagę skupimy jedynie na statystycznym obrazie powyższych zjawisk (tab. 6).

W okresie od 1960 do 1987 r. notowany był systematyczny wzrost udziału w całej populacji studentów młodzieży pochodzącej z rodzin, których źródłem utrzymania jest zatrudnienie w sektorze uspołecznionym. Powyższe zjawisko dotyczy wszystkich łódzkich uczelni. Grupa młodzieży pochodzącej z rodzin robotniczych, studiująca na największych uczelniach (Uniwersytet, Politechnika), stanowi od szeregu lat 31,0-35,0% ogółu słuchaczy studiów dziennych. Spada natomiast udział tej grupy wśród ogółu studiujących w Akademii Medycznej (z 33,0% w 1970 r. do 13,7% w 1987 r.).

Udział studiującej w Łodzi młodzieży wywodzącej się z rodzin pracujących na własny rachunek ulega stałemu obniżaniu, np. na Uniwersytecie z 22,5% ogółu słuchaczy studiów dziennych w 1960 r. do 7,0% w 1987 r. Analogiczne wskaźniki w innych łódzkich uczelniach wynoszą: Politechnika 23,2% i 6,3%, Akademia Medyczna 19,5% i 5,3%, Akademia Muzyczna 15,9% i 1,4%, Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych 17,7% i 9,7%, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna 7,3% i 0,0%. Równolegle z tym zjawiskiem spada udział w ogólnej populacji studentów studiów dziennych - młodzieży wywodzącej się z rodzin rolników indywidualnych. Obecnie udział tej grupy jest minimalny i wynosi: na Uniwersytecie 5,5%, Politechnice 3,6%, w Akademii Medycznej 2,7%.

⁸ Por. Z. Tomaszewska-Kempka, *Rekrutacja na studia - problemy i propozycje*, [w:] *Materiały...*

Studenci studiów dziennych w łódzkich szkołach wyższych
grup społeczno-zawodowych^a (bez obcokrajowców), stan 31 grudnia (w %)

Rok	Ogółem	Pracownicy		Pracujący na własny rachunek		Inni
		razem	w tym robotnicy i pokrewni	razem	w tym rolnicy indywidualni	
Uniwersytet Łódzki						
1960	100,0	74,8	31,2	22,5	18,8	2,7
1970	100,0	84,4	37,2	13,6	11,3	2,0
1980	100,0	91,0	35,9	7,8	6,2	1,2
1987 ^b	100,0	91,6	35,1	7,0	5,5	1,4
Politechnika Łódzka						
1960	100,0	76,0	31,7	23,2	18,5	0,8
1970	100,0	83,2	33,2	15,2	11,4	1,6
1980	100,0	89,8	31,5	9,4	6,7	0,8
1987 ^b	100,0	91,6	35,8	6,3	3,6	2,1
Akademia Medyczna						
1960	100,0	79,8	25,9	19,5	13,9	0,7
1970	100,0	85,2	33,0	14,2	11,7	0,6
1980	100,0	92,3	20,5	5,8	4,6	1,9
1987 ^b	100,0	92,0	13,7	5,3	2,7	2,7
Akademia Muzyczna						
1960	100,0	82,8	25,8	15,9	8,6	1,3
1970	100,0	86,0	26,7	14,0	4,1	-
1980	100,0	89,4	30,9	10,2	2,5	0,4
1987 ^b	100,0	98,6	32,9	1,4	1,4	-
Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych						
1960	100,0	82,3	20,2	17,7	12,1	-
1970	100,0	89,3	33,7	9,9	7,1	0,8
1980	100,0	89,1	35,2	7,7	4,5	3,2
1987 ^b	100,0	89,3	13,1	9,5	4,8	1,2
Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna						
1960	100,0	84,8	19,4	7,3	0,5	7,9
1970	100,0	93,3	21,9	6,3	4,5	0,4
1980	100,0	96,5	23,1	3,5	1,3	-
1987 ^b	100,0	97,8	23,9	-	-	2,2

^a Ojca (matki) lub opiekuna prawnego. ^b Dane za rok 1987 dotyczą wyłącznie studentów I roku.

Źródło: Studenci i absolwenci studiów dziennych według grup zawodowych. Materiały WUS w Łodzi dotyczące odpowiednich lat. Opracowanie własne.

Zjawiska powyższe niepokoją. Za słuszną należy uznać zasadę, że studiować powinni najlepsi, wszyscy ci, którzy chcą i mogą sprostać wymaganiom uczelni, a potem z pożytkiem dla siebie i innych wykorzystywać swoje kwalifikacje w pracy zawodowej. Nie można natomiast zgodzić się z tym, że wśród młodzieży pochodzenia robotniczego i chłopskiego brak kandydatów spełniających powyższe warunki.

4. ABSOLWENCI

Łódzkie uczelnie wyższe obejmują swoją działalnością niemal wszystkie ważne sfery życia gospodarczego, kulturalnego i politycznego. Są najbardziej dynamicznym elementem łódzkiego środowiska naukowego. Prowadzą badania na rzecz gospodarki i kultury, przygotowują podstawowy trzon wysoko kwalifikowanych kadr specjalistów.

W okresie swojego istnienia mury łódzkich uczelni opuściło ponad 107 tys. osób⁹ (tab. 3). W latach 1956-1987 dyplomy wyższych uczelni uzyskało 100 605 osób, w tym 52 493 (52,2%) kobiet.

Jeżeli podzielić lata 1955-1985 na kolejne pięciolecia to uzyskamy następujący obraz ilościowych efektów w poszczególnych okresach:

- najmniejsza liczba absolwentów (7947 osób) przypadła na lata 1956-1960, zaś największa (24 093 osoby - a więc o 303,2% więcej) na lata 1976-1980,

- najszybszy przyrost liczby kończących studia nastąpił w latach 1966-1970 - 162% w stosunku do poprzedniego pięciolecia,

- lata 1981-1985 charakteryzują się stopniowym spadkiem liczby absolwentów - 84,1% w stosunku do lat 1976-1980.

Udział kobiet wśród kończących studia systematycznie rośnie i jest przeciętnie o kilka punktów wyższy niż udział w ogólnej populacji studentów. W latach 1956-1970 kobiety stanowiły 39,5% ogółu absolwentów wyższych uczelni w Łodzi, a w kolejnych okresach pięcioletnich odpowiednio: 1961-1965 - 46,9%, 1966-1970 - 49,8%, 1971-1975 - 51,2%, 1976-1980 - 55,6%, 1981-1985 - 55,6%.

Struktura absolwentów studiów dziennych wg grup społeczno-zawodowych jest zbliżona do struktury studentów (tab. 7).

Zwraca uwagę zjawisko niskiego udziału absolwentów wywodzących się z rodzin robotniczych i chłopskich w ogólnej populacji absol-

⁹ Podana liczba nie jest pełna, brak bowiem pełnych informacji dla lat 1945-1950 oraz brak informacji dotyczących absolwentów z lat 1951-1955.

Absolwenci studiów dziennych szkół wyższych w Łodzi
wg grup społeczno-zawodowych^a (bez obcokrajowców) stan w ciągu roku (w %)

Rok	Ogółem	Pracownicy		Pracujący na własny rachunek		Inni
		razem	w tym ro- botnicy i pokrewni	razem	w tym rolni- cy indy- dualni	
Uniwersytet Łódzki						
1960	100,0	70,1	37,6	29,3	26,5	0,6
1970	100,0	83,0	39,8	15,1	13,5	1,9
1980	100,0	90,4	37,3	8,4	6,8	1,2
1987 ^b	100,0	93,5	33,5	5,0	4,1	1,5
Politechnika Łódzka						
1960	100,0	72,5	31,4	27,1	22,2	0,4
1970	100,0	73,8	30,1	24,0	20,5	2,2
1980	100,0	87,7	32,5	11,7	10,0	0,6
1987 ^b	100,0	91,6	33,2	7,1	4,9	1,3
Akademia Medyczna						
1960	100,0	81,8	32,7	17,9	15,4	0,3
1970	100,0	79,9	25,3	19,4	14,1	0,7
1980	100,0	92,2	22,0	6,7	5,3	1,1
1987 ^b	100,0	93,6	24,0	4,1	3,4	2,3
Akademia Muzyczna						
1960	100,0	80,5	16,6	16,7	11,1	2,8
1970	100,0	75,5	13,3	24,5	8,9	-
1980	100,0	85,9	31,0	14,1	2,8	-
1987 ^b	100,0	96,5	31,6	3,5	3,5	-
Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych						
1960	100,0	82,4	5,9	17,6	5,9	-
1970	100,0	84,5	22,5	15,5	2,8	-
1980	100,0	90,7	39,5	9,3	7,0	-
1987 ^b	100,0	88,5	45,9	11,5	4,9	-
Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna						
1960	100,0	75,3	32,4	24,2	20,4	0,5
1970	100,0	78,9	31,6	19,4	15,8	1,7
1980	100,0	95,3	32,6	4,7	-	-
1987 ^b	100,0	100,0	13,9	-	-	-

^a Ojca (matki) lub opiekuna prawnego. ^b Bez magisterskich studiów uzupełniających.

Źródło: Jak do tab. 6.

wentów studiów dziennych. W niektórych dużych uczelniach łódzkich (Uniwersytet, Akademia Medyczna) obniża się ponadto udział tej grupy wśród ogółu kończących studia. Zjawisko to jest pochodną struktury społeczno-zawodowej studentów.

Porównanie struktury absolwentów i studentów nie prowadzi do dalej idących wniosków. Niemniej można stwierdzić, że udział młodzieży wywodzącej się z rodzin robotniczych i chłopskich wśród ogółu kończących studia jest przeciętnie wyższy niż ich udział w ogólnej liczbie studentów. Dowodzi to większej determinacji tej grupy studentów w dążeniu do ukończenia studiów. Analiza danych z tabeli pozwala również stwierdzić, że zwłaszcza w ostatnich latach rośnie udział absolwentów pochodzenia robotniczego wśród ogółu absolwentów wywodzących się z rodzin pracowniczych.

Wyższe uczelnie łódzkie spełniają ważną rolę kulturotwórczą i czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i regionu. Nie są zatem zbiorem instytucji regionalnych, chociaż działają na terenie i głównie dla potrzeb regionu.

Przez regionalizm środowiska wyższych uczelni można rozumieć przede wszystkim jeden lub więcej z niżej wymienionych elementów:

- właściwości populacji studentów i absolwentów z punktu widzenia regionu pochodzenia i zatrudnienia,
- właściwości kadry pracowników wyższych uczelni z punktu widzenia regionu pochodzenia, regionu kształcenia lub regionu zatrudnienia,
- tematyka problemów badawczych z punktu widzenia zasięgu przestrzennego przedmiotu badań lub zakresu zastosowania ich wyników,
- przestrzenny zakres wpływów środowiska mierzony takimi wskaźnikami jak np. wykłady, odczyty, konsultacje, udział w przewodach doktorskich czy habilitacyjnych, wymiana wydawców itp.

Ocena stopnia regionalizmu wymagałaby ustalenia wielu złożonych wskaźników. Brak informacji nie pozwala na pełną ocenę chociażby jednego z wymienionych czynników. Fragmentaryczne dane umożliwiają jedynie próbę oceny zasięgu przestrzennego oddziaływania Uniwersytetu z punktu widzenia regionu pochodzenia osób kończących studia na Uniwersytecie Łódzkim w latach 1977-1986 (tab. 8).

W latach 1977-1986 studia dzienne na Uniwersytecie ukończyło 14 748 osób pochodzących głównie z województw: łódzkiego, piotrkowskiego, sieradzkiego, skierniewickiego, płockiego, kieleckiego, kaliskiego, częstochowskiego, konińskiego, wrocławskiego.

Największy udział w tej grupie stanowią absolwenci pochodzący z terenu województwa łódzkiego - 67,2%. Liczący się udział mają

T a b e l a 8

Mieszkańcy dziesięciu województw kończący studia dzienne na Uniwersytecie Łódzkim w latach 1977-1986

Rok	Województwo									
	łódzkie	piotr- kowskie	sieradz- kie	skiernie- wickie	płockie	kieleckie	kaliskie	często- chowskie	koninśkie	włocław- skie
1977	1 080	166	103	98	36	13	20	16	9	2
1978	1 139	181	116	97	43	37	19	21	19	9
1979	1 204	199	116	97	51	36	29	31	18	8
1980	1 225	198	118	92	74	31	30	18	15	17
1981	1 262	199	99	80	63	61	38	18	21	16
1982	868	121	64	68	42	29	25	14	6	3
1983	776	141	75	58	31	31	26	21	8	9
1984	907	105	62	66	42	47	26	21	13	9
1985	750	142	92	68	42	42	31	11	20	11
1986	695	120	87	61	59	34	38	18	16	9
Ogółem	9 906	1 572	932	785	483	361	282	189	145	93

Ź r ó d ł o: Dane Pełnomocnika Ministra Pracy i Polityki Socjalnej do spraw zatrudnienia absolwentów szkół wyższych przy Uniwersytecie Łódzkim.

również kończący studia z województw wchodzących w skład makroregionu środkowego (piotrkowskie 10,7%, sieradzkie 6,3%, skierniewickie 5,3%, płockie 3,3%). Łącznie absolwenci stanowią 92,8% ogółu. Absolwenci spoza tego obszaru stanowią 7,2% kończących studia. Udział absolwentów z terenu województwa łódzkiego w analizowanym okresie ulega pewnym wahaniom i mieści się w granicach 61,0-70,0% ogółu kończących studia na Uniwersytecie.

Nikołaj Lisiecki

MANPOWER TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN ŁÓDŹ

The article deals with an analysis of development and changes in the higher education institutions in Łódź in the years 1945-1989. The analysis concerned size, structure of education according to higher education institutions, specializations, and forms of education. The obtained results point at declining enrolment in the higher education in Łódź and in the number of graduates, progressive feminization in the population of students and graduates, and increasingly more unfavourable socio-professional structure of students. On the other hand, a positive phenomenon is a change in the structure of students' education according to faculties finding expression in a bigger number of students studying the humanities in the overall number of students.